

مردمی سازی اقتصاد مبتنی بر الگوی تعاونی ها

گزارش راهبردی

اندیشکده موج
Mowj Think Tank

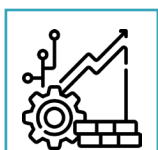
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

اندیشکده موج
Mowj Think Tank

گزارش راهبردی

مردمی سازی اقتصاد مبتنی بر الگوی تعاونی ها

دفتر مطالعات اقتصادی

تاریخ شروع: ۱۴۰۲/۰۸/۱۰ تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۱۰/۲۵

بخش تعاون و فعالیت تعاونی‌ها از جمله مسائلی است که می‌تواند جلوی بی‌عدالتی را به شکل اصولی و منطقی سد کند. تعاون از آن جهت مورد تأیید است که در وضع کنونی کشور می‌تواند گره‌گشا باشد و کشور را از لحاظ اقتصادی نجات دهد.

مقام معظم رهبری ۱۳۷۷/۰۲/۲۱ در دیدار وزیر، معاونین و مدیران کل ستادی و استانی وزارت تعاون

فهرست

۵	چکیده.....
۷	مقدمه.....
۷	نقش و جایگاه مردم در مسائل کشور از نگاه رهبران انقلاب اسلامی... ۷
۸	بنیان‌ها و اهداف اقتصاد در نگاه رهبران انقلاب .....
۱۳	مردمی‌سازی اقتصاد.....
۱۵	بخش اول: آشنایی با تعاونی، چیستی، کارکرد و وضعیت.....
۱۵	چیستی تعاون.....
۱۶	کارکردها، آثار و فواید الگوی تعاونی .....
۱۷	ارتباط الگوی تعاون با مردمی‌سازی اقتصاد در چارچوب بنیادهای اقتصادی جمهوری اسلامی ...
۲۱	مدل‌های مختلف تعاونی .....
۲۳	وضعیت تعاونی‌ها .....
۲۴	شبکه مسائل (چالش‌های تعاونی‌ها در کشور).....
۲۵	چالش پیشینی.....
۴۵	چالش‌های پسینی.....
۵۵	راهکارها.....
۵۹	شبکه بازیگران.....
۵۹	اتاق تعاون ایران.....
۶۱	معاون تعاون وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.....
۶۱	بانک توسعه تعاون .....
۶۲	صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری تعاون .....
۶۲	جمع بندی.....
۶۴	منابع.....
۶۵	کاربرگ مصاحبه.....

فهرست

فهرست جداول

- پاسخ به سؤال؛ شما به هرکدام از گروه‌ها و اصنافی که نام می‌برم به‌طورکلی تا چه اندازه اعتماد دارید؟ ۳۲
- پاسخ به سؤال؛ عده‌ای می‌گویند بیشتر مردم اگر موقعیتی گیرشان بیاید سر همدیگر را کلاه می‌گذارند شما با این نظر موافقید یا مخالف؟ ۳۳
- توزیع فراوانی درصدی پاسخ به گویه مربوط به خودگرایی ۳۴
- پاسخ به سؤال؛ شما در شرایط جنگ تا چه اندازه حاضرید به جبهه یا کمک پشت جبهه(فقط مخصوص بانوان و افراد کم‌توان) بروید؟ ۳۴
- پاسخ به سؤال؛ به نظر شما هر کدام از خصوصیات که نام برده می‌شود چقدر در بین مردم رواج دارد؟ ۳۵
- توزیع درصدی فراوانی پاسخ به ویژگی‌های اخلاقی مردم ۳۶
- منشأ مشکلات زیست‌بوم تعاونی‌ها ۴۶
- مشکلات بخش‌های متنوع مربوط به تعاونی‌ها ۴۹

فهرست نمودارها

- شبکه مسائل چالش‌های پیشینی تعاونی‌ها ۴۴
- اجتماعی پیشروی تعاونی ۴۸
- شبکه مسائل چالش‌های پیشینی تعاونی‌ها ۵۴
- عوامل موثر بر موفقیت تعاونی ۵۵

چکیده

نقش و جایگاه مردم در انقلاب اسلامی چه در طول مبارزات انقلاب اسلامی و چه در تأسیس و تداوم نظام جمهوری اسلامی به عنوان پایه اصلی استقرار، پیوسته مورد تأکید رهبران انقلاب، اندیشمندان، متفکران و دلسوزان انقلاب اسلامی در کلیه مسائل از جمله سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی بوده است. در این پژوهش ضمن پرداختن به نقش و جایگاه مردم در جمهوری اسلامی ارکان و راهبردهای اصلی اقتصادی از نظر رهبران انقلاب احصاء و جمع‌آوری گردیده و آنگاه با تعریف و بیان الگوی تعاونی در اقتصاد، به قرابت‌های این الگوی اقتصادی با دو وجه مردمی‌سازی و نیز اهداف اقتصاد اسلامی پرداخته شده و سپس چالش‌های پیشینی و پسینی پیشروی گسترش الگوی تعاونی بررسی خواهد شد. اقتصاد تعاونی به واسطه مردمی‌بودن، مشارکتی بودن و روح جمعی داشتن قرابت بیشتری با سایر اصول و مبانی جمهوری اسلامی دارد و نسبت به سایر مدل‌های اقتصادی هم به لحاظ عدالت و هم به لحاظ کاربست توانایی‌های جامعه در جهت رشد و پیشرفت نقش مفید و مؤثری در جهت اعتلای اهداف اقتصادی کشور دارد. علی‌رغم این مسئله و با وجود تعریف جایگاه ویژه تعاونی و تأکیدات اسناد و قوانین بالادستی بر لزوم جهت‌دهی ۲۵ درصدی در اقتصاد به سمت تعاونی‌ها این شکل از اقتصاد نتوانسته توسعه مطلوبی داشته باشد.

در پژوهش حاضر به مطالعه عوامل دخیل در این مسئله از نگاه پژوهشگران پرداخته شده است. در یک تقسیم‌نسبی این عوامل به دودسته پسینی و پیشینی تقسیم شده‌اند. دسته پیشینی، عوامل زمینه‌ای هستند که وضعیت آنها عمدتاً در شکل‌گیری تعاونی اهمیت می‌یابد و عوامل پسینی عواملی هستند که نقش آنها عمدتاً در تداوم و توسعه تعاونی‌ها اهمیت می‌یابد. در عوامل پیشینی عمده بررسی‌ها به پایین بودن سرمایه اجتماعی به لحاظ مشارکت مردم ایران در نهادها و گروه‌های دیده شده و به واکاوی چرایی این وضعیت در متون علمی و پژوهش‌های صورت‌گرفته از سوی متخصصین علوم اجتماعی توجه شده است. فراهم‌نشدن زمینه برای اثربخشی گروه‌های مردمی از سوی نهادهای حاکمیتی، مشارکت ناپذیری دولت‌ها، افزایش فردگرایی و عملکرد مدیران، عملکرد اقتصادی، نبود سرمایه روان‌شناختی، وجود انحصارات دولتی، سطح آموزش، رسانه، هویت‌یابی مدرن، سطح توسعه خدمات رفاهی و اجتماعی، دفاع نهادی از حقوق و مالکیت فردی و قراردادهای، صلاحیت و شایستگی دولت در انجام و اصلاح امور، از عوامل عمده‌ای بودند که در پژوهش‌ها به عنوان عوامل زمینه‌ای دخیل در سرمایه اجتماعی مشارکتی مطرح شده‌اند، و چگونگی دخالت آنها در سرمایه اجتماعی مورد بررسی قرار گرفته است.

در عوامل پسینی عمده‌ترین این مشکلات در سه وجه فرهنگی اجتماعی، سیاسی و سیاست‌گذاری

و مسائل و مشکلات اقتصادی در تداوم این مدل از شیوه اقتصادی دسته‌بندی کرد. در سطح فرهنگی اجتماعی ارتباط بحث بیشتر با همان عواملی است که در سرمایه اجتماعی به عنوان عامل پیشینی مورد بررسی قرار گرفت. اما به طور خاص عوامل دیگری نیز دخیل هستند، مانند: روحیه کارآفرینی و علاقه به کار تولیدی، ابتکار و نوآوری، و خطرپذیری که آنها را می‌تواند در دسته عوامل شخصیتی - فرهنگی جای‌گذاری نمود. همچنین در دسته عوامل فرهنگ می‌توان به عدم فرهنگ‌سازی درست در باب کسب‌وکارهای کوچک اشاره نمود.

در دسته عوامل اجرایی و سیاست‌گذاری می‌توان به این عوامل اشاره کرد: نبود تشکیلات و سازماندهی درست اجرایی در تعاونی‌ها، عدم توجه به زیست‌بوم تعاونی‌ها، نبود حمایت صریح و همه‌جانبه از سوی دولت‌ها و سیاست‌گذاران اقتصادی، عدم باور به تعاون در اقتصاد کشور، مشکل زنجیره توزیع امکانات، دخالت دولت‌ها در تعاونی‌ها، موانع بروکراتیک در پیشروی تعاونی‌ها و همچنین قوانین دست‌وپاگیر، بخشی‌نگری، عدم توجه به مسئله آموزش در سطح تعاونی‌ها و جامعه، عدم تخصیص اعتباربخش تعاون در واگذاری‌ها، مشکلات مدیریتی خود تعاونی، نقص در بازاریابی و فروش.

بخش اول: آشنایی با تعاونی، چిستی، کارکرد و وضعیت

۱) چيستی تعاون

در تعاریف مختلفی که برای تعاونی ارائه شده است، یک سری اشتراکات دیده می‌شود از جمله وجود دغدغه مشترک بین اعضا در یکی از موضوعات اجتماعی، فرهنگی یا اقتصادی که البته عمدتاً تعاونی‌ها در بخش اقتصاد دیده شده‌اند، به هر جهت این دغدغه مشترک همراه با فعالیت مشترک اعضا نیز هست، نتیجه این تعاون، سود و ضرر و تبعات دیگر آن نیز متوجه همه اعضا است. اعضای

۲۵. قربانی، عبدالعظیم، و همکاران (۱۳۹۷)، اولویت بندی و تحلیل تعامل مؤلفه های اقتصاد مردم بنیاد بر پایه تلفیق روشهای MADM فازی، فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، سال بیست و یکم، شماره ۸۱، صفحه ۴۱

تعاونی هر چند ممکن است امور متفاوت از اعضای دیگر را انجام بدهند؛ اما در حق رأی، تصمیم و مدیریت امور با هم برابر هستند.^{۲۶}

همچنین ورود به تعاونی‌ها یک امر اختیاری عنوان شده است که اعضا به واسطه دغدغه یا نیازی که احساس شده است خود وارد تعاون با دیگر اعضا شده‌اند.^{۲۷}

احمدعلی یوسفی در کتاب اقتصاد تعاونی از منظر اسلام به در تبیین نظام اقتصاد تعاونی سه وجه ممیزه برای اقتصاد تعاونی نسبت به اقتصاد سرمایه‌داری و اقتصاد دولتی کمونیستی بیان می‌کند:

۱- در مالکیت: در تعاونی مالکیت نه مانند سرمایه‌داری به طور مطلق فردی است و نه مانند اقتصاد کمونیستی، دولتی است؛

۲- آزادی اقتصادی: اقتصاد تعاونی نه آزادی مطلق سرمایه‌داری در بخش اقتصادی را دارد و نه الغای آزادی اقتصاد کمونیستی، از این جهت که هر چند ورود به فرایند تعاونی آزادانه است؛ اما فرد در قبال پذیرش یک سری مسئولیت‌ها به این فعالیت وارد می‌شود، بنابراین آزادی مسئولانه در تعاونی وجود دارد؛

۳- اقتصاد تعاونی هم رقابت اقتصاد سرمایه‌داری را در خود دارد و هم اصل مشارکت برای برآورده کردن نیاز اعضا.^{۲۸}

۲) کارکردها، آثار و فواید الگوی تعاونی

تعاونی‌ها، پراکندگی را به یکپارچگی و رقابت را به همکاری تبدیل می‌کنند، و با تجمیع سرمایه‌های اندک مردمی، حمایت‌ها و تسهیلات دولت‌ها، سرمایه‌های پنهان در جامعه را در خدمت تولید قرار دهد.^{۲۹}

در پژوهشی که به بررسی نقش اقتصاد تعاونی در تحقق الزامات اقتصاد مقاومتی می‌پردازد، دو ویژگی اساسی را برای اقتصاد تعاونی‌ها بیان می‌کند که از هر دو جهت حد تعادل بین اقتصاد سرمایه‌داری و اقتصاد سوسیالیستی - کمونیستی است. از طرفی آن هرج و مرج بازار آزاد سرمایه‌دارانه را ندارد و از طرفی مجموعه‌ای متشکل از همکاری افراد و اعضای تعاونی‌ها به جهت رسیدن به اهداف است. نظام تعاونی در عمل جامعه را به شکل مجموعه‌ای از اصناف متشکل در نظر می‌گیرد که در آن دولت به نفع مصلحت عمومی در آن نقش داور و ناظر دارد و نه چون اقتصادی کمونیستی تصدی‌گرو مداخله‌گر. این پژوهش همچنین همکاری را یکی از مولفه‌های اقتصاد تعاونی عنوان می‌کند.^{۳۰}

۲۶. دفتر مطالعات مرکز پژوهش‌های مجلس (۱۳۸۶)، آشنایی با تعاون و تعاونی، صفحه ۲
 ۲۷. آسیابانی، ناصر، کرباسی، علی رضا (۱۳۹۴)، نقش اقتصاد تعاونی در الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت، مجموعه مقالات دومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، صفحه ۲

۲۸. یوسفی، احمد (۱۴۰۱)، اقتصاد تعاونی از منظر اسلام، سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، صفحه ۶۹

۲۹. آسیابانی، ناصر، کرباسی، علی رضا (۱۳۹۴)، نقش اقتصاد تعاونی در الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت، مجموعه مقالات دومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، صفحه ۲

۳۰. عبدی، بیژن، کهن هوش نژاد، روح اله (۱۳۹۵)، نقش اقتصاد تعاونی در تحقق الزامات اقتصاد مقاومتی، تعاون و کشاورزی، سال پنجم،

در متن ابلاغی سیاست‌های کلی اصل ۴۴، برای برنامه پنجم توسعه سهم ۲۵ درصدی در اقتصاد کشور هدف گذاری شده است. از جمله ضرورت‌های چنین رویکردی را در بیان پژوهشگران می‌توان چنین اشاره کرد که تعاونی‌ها می‌توانند در جهت بالابردن بهره‌وری به توسعه کمک کنند. قالب تعاونی‌های فعلی کشور موجب گردآمدن افراد متفرق و هم‌افزایی توانایی‌های آنها برای حل مسئله است که سبب افزایش توان آنها می‌شود. علاوه بر اینها پژوهشگران اذعان کرده‌اند که تعاونی‌ها با بالابردن تولید،

موجب تعدیل قیمت‌ها برای جامعه می‌شوند. از دیگر سودمندی‌هایی که در بیان پژوهشگران برای تعاونی‌ها ذکر شده است، می‌توان به یکی از راه‌های توزیع عادلانه ثروت و جلوگیری از تجمع و انباشت ثروت به شکل انحصاری اشاره کرد، چرا که در تعاونی‌ها سود بین اعضا تقسیم می‌شود.

۴- صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری تعاون

این صندوق نیز ذیل معاونت تعاون وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی تعریف شده است. خدمات صندوق، با اولویت بخش تعاون و نیز صنایع فعال در بخش خرد و کوچک بوده که از طریق تضمین اعتبارات و سرمایه‌گذاری‌ها، اقدام به حمایت از شرکت‌های تعاونی و تسهیل در تأمین منابع مالی آنان می‌نماید.

اهم موضوع فعالیت این صندوق عبارت است از:

- تضمین اعتبارات و سرمایه‌گذاری‌ها، تعهدات، مطالبات، معاملات شرکت‌های تعاونی و اشخاص حقوقی بخش تعاون.
- تضمین اصل و سود تسهیلات اعطایی بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری دارای مجوز رسمی از بانک مرکزی به شرکت‌های تعاونی
- ارزیابی، رتبه‌بندی و تحلیل ریسک ذی‌نفعان ضمانت‌نامه‌ها و بیمه‌ها و جلب همکاری شرکت‌های تعاونی و مؤسسات بین‌المللی ارزیابی و رتبه‌بندی سرمایه‌گذاران، صادرکنندگان و خریداران.
- جلب همکاری بانک‌ها، بیمه‌ها و سایر مؤسسات سرمایه‌گذار به بخش تعاونی.

جمع بندی

بنا بر مباحث مطرح شده در قسمت‌های قبل و در جمع‌بندی مطالب می‌توان گفت؛ تعاونی یک مدل مشارکتی است که هر چند بخشی از اهداف و وظایف آن اقتصادی است، اما منحصر در امور اقتصادی نیست، بلکه زمینه و بهانه تشکیل و تأسیس الگوی تعاونی اصولاً در تقابل با شیوه‌های سرمایه‌سالارانه بوده است. اما به تدریج این نگاه رو به ضعف رفته و نگاه سرمایه‌سالارانه و سودمحور در میان نخبگان این عرصه جا باز کرده است. در دنیایی که شاخص هر اقدام جمعی با تولید ثروت سنجیده می‌شود، متأسفانه این نگاه به فعالیت‌های تعاون محور نیز سرایت کرده است و موفقیت تعاونی‌ها نه با میزان همبستگی، مشارکت و همیاری، بلکه با میزان تولید ثروت سنجیده می‌شود. البته که تعاونی آورده اقتصادی نیز به دنبال دارد، اما شاخص‌های موفقیت اقتصاد تعاونی لزوماً با میزان تولید ثروت سنجیده نمی‌شود. غلبه دادن سودمحوری، بیشتر با جنبه‌های فردگرایی اقتصاد لیبرالی همراهی می‌کند تا یک اقتصاد مشارکتی، و فردگرایی در تناقض با روح تعاونی است. از این جهت، یکی از اصلی‌ترین چالش‌های پیشرفت و گسترش تعاونی‌ها، گفتمانی است که نسبت به تعاونی وجود دارد.

مسئله دیگر در بحث تعاونی‌ها، عدم توجه و یا توجه کمتر به عوامل زمینه‌ای و پیشینی برای

گسترش بحث تعاونی‌هاست. مهم‌ترین عامل زمینه‌ای، وجود سرمایه اجتماعی در فعالیتهای مشارکتی و گروهی است که متأسفانه جامعه ایران وضعیت خوبی در این زمینه ندارد. هر چند که مسئله سرمایه اجتماعی تنها محدود به بحث تعاونی‌ها نیست و تقریباً همه ابعاد اجتماعی جامعه را شامل می‌شود. از این جهت توجه ویژه به بالابردن سرمایه اجتماعی، برای مجموعه مسائل مختلف کشور می‌تواند آورده مثبت داشته باشد، و بی‌توجهی به آن کلید پنهان بسیاری از مسائل است. از جمله مسائل و مشکلاتی که مانع توسعه و پیشرفت و همچنین ادامه حیات تعاونی‌ها است می‌توان به اخلاف در پیوند درست بین محیط‌های تخصصی و علمی و تعاونی اشاره کرد. همچنین ابعاد مختلفی که از مشکلات و مسائل بیان می‌شود در واقع در حیطه وظایف اتحادیه‌های تعاونی دیده شده است.

گزیده سیاستی

در یک تقسیم نسبی عوامل عدم توسعه تعاونی ها، به دودسته پسینی و پیشینی تقسیم شده اند. دسته پیشینی، عوامل زمینه ای هستند که وضعیت آنها عمدتاً در شکل گیری تعاونی اهمیت می یابد و عوامل پسینی عواملی هستند که نقش آنها عمدتاً در تداوم و توسعه تعاونی ها اهمیت می یابد.

در عوامل پیشینی عمده بررسی ها به پایین بودن سرمایه اجتماعی به لحاظ مشارکت مردم ایران در نهادها و گروه های دیده شده و به واکاوی چرایی این وضعیت در متون علمی و پژوهشهای صورت گرفته از سوی متخصصین علوم اجتماعی توجه شده است و در عوامل پسینی عمده ترین این مشکلات در سه وجه فرهنگی اجتماعی، سیاسی و سیاستگذاری و مسائل و مشکلات اقتصادی در تداوم این مدل از شیوه اقتصادی دسته بندی کرد.

